

Marijana Ivanković Škrinjar, *Dinko Župan. Mentalni korzet. Spolna politika obrazovanja... Anali za povijest odgoja*, Vol. 13 (2014.), str. 167–170

Posljednje poglavlje u knjizi, pod naslovom “Rückblick und Ausblick” (Pogled unatrag i pogled naprijed), svojevrsna je bilanca razvoja pedagogije kao akademske discipline i promišljanje o njezinoj budućnosti. Brezinka konstatira da je pedagogija od uvođenja na austrijska, njemačka i švicarska sveučilišta tijekom idućih 150 godina bila zapostavljeni sporedni predmet sa slabim znanstvenim ugledom. Bilo je to razdoblje pedagogije kao praktične discipline. Budući da krajem 19. i početkom 20. stoljeća nije mogla ići ukorak s napretkom empirijskih znanosti i kritičke filozofije, osporavao joj se karakter punovrijedne znanosti. “Poznanstvenje” pedagogije i njezina transformacija iz sporednoga u glavni predmet koji privlači veliki broj studenata karakteristični su za posljednja tri desetljeća 20. stoljeća. U cjelini gledano, riječ je o “nejasnom programu” i uspjehu “u profesionalno-političkom smislu”, a u teorijskom je pogledu pedagogija još uvijek daleko od ideala. Ona se i dalje smatra “teško pojmljivom znanošću” skromnog znanstvenog blaga enciklopedijskoga karaktera koje se teško može znanstveno integrirati. Izlaz iz ovog stanja, svojevrsne klopke u kojoj se pedagogija nalazi, Brezinka, dosljedno sebi, vidi u organiziranju znanja i podjeli posla odnosno u trojstvu pedagogije kao empirijske znanosti o odgoju, filozofije odgoja i praktične pedagogije.

Pädagogik in Österreich opsežno je kasno djelo jednog od najpoznatijih živućih europskih pedagoga u kojem sustavno, sveobuhvatno i kritički daje pregled razvoja pedagogije kao akademske discipline na austrijskim sveučilištima. Rezultat je to dvadesetogodišnjega istraživanja i više od pola stoljeća aktivnog sudjelovanja u znanstvenoj pedagoškoj zajednici, a može se sažeti u latinsku sintagmu *opus magnum*.

Štefka Batinić

Dinko Župan. *Mentalni korzet. Spolna politika obrazovanja žena u Banskoj Hrvatskoj (1868 – 1918)*. Osijek – Slavonski Brod: Učiteljski fakultet u Osijeku – Hrvatski institut za povijest, Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, 2013., 231 str.

U zajedničkom izdanju Učiteljskoga fakulteta u Osijeku (danas Fakultet za odgojne i obrazovne znanosti) i Hrvatskoga instituta za povijest, Podružnice za povijest Slavonije, Baranje i Srijema izišla je studija *Mentalni korzet. Spolna politika obrazovanja žena u Banskoj Hrvatskoj (1868 – 1918)* autora dr. sc. Dinka Župana, višega znanstvenog suradnika u spomenutoj podružnici Hrvatskoga instituta za povijest. Kao što je objašnjeno u proslavu, djelo je prerađena doktorska disertacija *Obrazovanje žena u Banskoj Hrvatskoj (1868 – 1918)*, koju je autor obranio 2006. na Filozofskom fakultetu u Zagrebu.

U prvom poglavlju autor objašnjava na koje se filozofske koncepcije u svojem radu poziva: to su teorija moći Michela Foucaulta te kritička analiza konstrukcije ženskoga identiteta autorica Joan Wallach Scott i Judith Butler. Također iznosi da je prihvatio pojam spol prema teoriji performativnosti Judith Butler, koja tumači da naše ponašanje nije posljedica našega spolnog identiteta, nego je naš spolni identitet posljedica obrazaca spolnih ponašanja normiranih u pojedinom društvu. Istraživanje se dakle bavi

spolnim identitetima i spolnom politikom školstva, a autorov je cilj otkriti i pokazati kako je odgojno-obrazovni sustav utjecao na kreiranje spolnih identiteta.

Drugo poglavlje, naslovljeno “Slika i položaj žene u društvu 19. stoljeća”, bavi se ulogom žene u građanskom sloju koja je bila određena obiteljskim životom, zapravo njezina se uloga svela na onu majke, supruge i “dobre kućanice” koja je ujedno trebala gajiti domoljubne osjećaje i u tom duhu odgajati svoju djecu. Autor ističe da slika žene u tom društvu nije bila homogena, nego su ponajviše socijalne razlike utjecale na ženski identitet: žene iz srednjega i višega građanskog sloja ciljano su bile nezaposlene da bi se posvetile obitelji i kućanstvu, a s druge su strane seljanke, radnice, nadničarke i služavke morale raditi da bi osigurale egzistenciju. Djevojkama iz srednjega i višega građanskog sloja cilj je bio što bolja udaja, a tomu je doprinosilo i obrazovanje, bilo u privatnim školama i preko guvernanata bilo u javnim višim djevojačkim školama. Sliku poželjne žene, podložne muškarcu u svakom pogledu i prema njemu oblikovane, stvarale su i spolne predrasude tadašnjih znanstvenika, redom muškaraca, naglašavajući konstruirane tjelesne i psihičke razlike između muškaraca i žena. Vrhunac je tih razlika vjerovanje da je ženski mozak manji, stoga su one intelektualno slabije i po svemu inferiornije od muškaraca. Tim se “znanstvenim” spoznajama ženama priječilo pohađanje gimnazija, viših škola i fakulteta. Uskraćivanje tih prava u obrazovanju i sputavanje žena u intelektualnom razvoju, zahvaljujući spolnoj politici školstva u 19. stoljeću, čini mentalni korzet nametnut ženama toga vremena.

Glavne autorove teze razrađene su u trećem poglavlju, “Spolna politika obrazovanja žena u Banskjoj Hrvatskoj (1868 – 1919)”, koje je podijeljeno na pet potpoglavlja u kojima se svaka teza posebno analizira. U odjeljku *Konstrukcija ženskog identiteta kao kućanice, supruge i majke* govori se o poželjnim karakteristikama žena koje se pojavljuju u gotovo svim školskim i pedagoškim raspravama, među čijim su autorima i tada značajni pedagozi poput Josipa Galla i Davorina Trstenjaka, u časopisima kao što su *Bosiljak* i *Hrvatski učitelj*, ali i u sadržaju nastavnih programa, osobito viših djevojačkih škola. To su sljedeće karakteristike: stidljivost, pobožnost, šutljivost, prostodušnost, krotkost i pokornost, kućevnost i radinost. *Odvajanje i neodvajanje učenika i učenica unutar školskog sustava* sljedeće je potpoglavlje. Autor analizira niže i više pučko školstvo, srednje i visoko školstvo te zapaža da se nastojalo odvojiti djevojčice od dječaka u svim školama gdje je to bilo moguće sve do stupanja na snagu prvoga školskog zakona iz 1874., kojim se željelo postići da sva djeca, bez obzira na spol, vjeroispovijest, socijalnu i nacionalnu pripadnost, pohađaju nižu pučku školu, a nije se smatralo nužnim odvajanje djevojčica i dječaka, nego je bilo poželjno spajanje spolno odvojenih škola. Analize izvješća o stanju školstva u Banskjoj Hrvatskoj od 1877./78. do 1910./11. pokazala su u gotovo svim nižim pučkim školama manju polaznost djevojčica nego dječaka. Analizom programa viših djevojačkih škola ustanovljeno je da se, prema satnici, najviše bavilo predmetom ženski ručni rad (5. i 6. razred četiri sata tjedno, 7. i 8. razred šest sati tjedno). Taj je predmet tema sljedećega potpoglavlja, *Situiranje žena u privatnost doma uz pomoć “ženskog” ručnog rada*. Ženski ručni rad u građanskim je obiteljima bio u funkciji discipliniranja ponašanja djevojaka i žena, tjerajući ih na pasivnost i život unutar četiri zida vlastitog doma. S druge strane, u seoskim je kućanstvima ručni

rad bio jedan oblik kućne ekonomije: odjeća za vlastite potrebe tada se izrađivala kod kuće. Uz ženski ručni rad veže se i pojava ženskih stručnih škola u kojima su djevojke učile krojiti, šivati, plesti, glačati, a s tim stečenim vještinama djevojke iz nižih slojeva društva mogle su se zaposliti i ekonomski osamostaliti. Četvrto potpoglavlje, *Discipliniranje ponašanja i tjelesnosti unutar školskog sustava*, bavi se discipliniranjem ponašanja i tjelesnosti učenika i učenica koje je provodio odgojno-obrazovni sustav. Razni su propisi određivali poželjno djevojačko ponašanje koje je vodilo stvaranju “pokorne supruge, pobožne majke i dobre kućanice”. Posebna se pozornost posvećivala oblikovanju slobodnoga vremena djevojaka, pa se osuđivalo odlaženje na javne plesove, javna kupališta i pokazivanje na promenadama, tada popularna mjesta na kojima su se djevojke i mladići mogli susretati. Osuđivalo se i čitanje popularnih romana i trivijalne literature. Tjelovježba se smatrala poželjnom, ali u funkciji jačanja djevojaka radi buduće reproduktivne uloge. Međutim, bavljenje sportom pomoglo je emancipaciji žena jer su se počele baviti svim sportovima kao i muškarci, uključivale u sportska društva i natjecale. Autor se u ovom dijelu bavi i disciplinskim propisima koji su određivali ponašanje učenika u školi, u crkvi i na ulici, a njihovo nepoštivanje vodilo je do kaznenih mjera, koje su mogle biti od usmene opomene do fizičke kazne. I u pogledu fizičkoga kažnjavanja isticala se spolna nejednakost, pa se djevojčice za razliku od dječaka nije smjelo fizički kažnjavati jer su pripadale “nježnijem” i “slabijem” spolu. U posljednjem potpoglavlju autor se osvrće na *Neravnopravan tretman učitelja i učiteljica od strane školskih vlasti*. Nametala se slika učiteljice kao brižne majke svojih učenika, pa i kućanice koja skrbi o svojem razredu. Učiteljice su sve do 1874. primale niže plaće od svojih muških kolega za isti rad. Osim financijske neravnopravnosti, školskim zakonom iz 1888. učiteljicama se ukinulo i pravo na obitelj – ako bi se udale, morale su napustiti službu. Ta je odredba 1914. tek ublažena odredbom da učiteljica mora zatražiti dopuštenje vlasti ako se želi udati (osim ako se udaje za učitelja). Među pojedinim učiteljicama, poput Marije Jambrišak i Marije Fabković, razvija se borba za prava učiteljica, pa se one udružuju i javno djeluju. Povećanjem broja učenika i škola nakon odredaba prvoga školskog zakona iz 1874. povećala se i potreba za učiteljicama. Važno je istaknuti da je zanimanje učiteljice bilo jedno od rijetkih zanimanja dostupnih ženama, a ujedno iznimno važno za emancipaciju žena i njihov put prema visokim školama i fakultetima, iako se djevojke odvrćalo od tog zanimanja i upućivalo da se obrazuju za dobre domaćice.

U “Zaključku” autor donosi sukus teza koje je iznio i analizirao kroz djelo. Spolna politika školskih vlasti imala je dugoročni utjecaj na konstrukciju poželjnoga ženskog identiteta u građanskom društvu, pa su škole bile mjesta proizvodnje i odgoja “dobrih kućanica”, majki i supruge koje su krasile osobine poput šutljivosti, pobožnosti, poniznosti i sl. Time su teze Michela Foucaulta o uskoj povezanosti znanja i moći potvrđene jer se oblikovanjem nastavnih programa određivalo što trebaju znati žene, a što muškarci, točnije kakav je muški, a kakav ženski spolni identitet. Spolne granice najbolje se vide u nejednakosti učiteljica i učitelja. No, naizgled jedinstveni ženski identiteti u građanskom patrijarhalnom društvu ipak nisu bili homogeni i nepromjenjivi jer su bili određeni i drugim parametrima (nacionalnim, vjerskim, socijalnim, političkim, generacijskim i dr.).

“Prilozi” sadrže preostale tablice i grafikone s podacima o polaznicima pučkih škola Banske Hrvatske, broju učenica, broju učiteljica, broju viših djevojačkih škola, o vjerskom, etničkom i socijalnom statusu učenica. Sveukupno je knjiga opremljena sa 65 tablica i tri grafikona.

Na kraju se nalazi iscrpan popis izvora i literature (str. 205. – 217.) te kazalo osobnih imena i geografsko kazalo.

Ovo je djelo vrijedan doprinos povijesti žena u Hrvatskoj i povijesti hrvatskoga školstva u kojem autor na zanimljiv način spaja dvije grane svojega profesionalnog interesa – povijest i filozofiju. Vješto ispreplećući statističke podatke i memoarsku građu, autor nam približava svijet učenica i učiteljica na razmeđu 19. i 20. stoljeća.

Marijana Ivanković Škrinjar

Kako se kroz mala vrata uspjelo progurati ideju priličnih dimenzija. Prikaz knjige:
Izlet u muzej na mala vrata : prema teoriji slikovnice

Diana Zalar, Antonija Balić Šimrak i Stjepko Rupčić. *Izlet u muzej na mala vrata : prema teoriji slikovnice.* Zagreb: Učiteljski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 2014., 113 str. Dvojezično: hrvatski i engleski. Snježana Radovanlija Mileusnić. *Zašto muzeji objavljuju slikovnice* [predgovor] (1-5); *O autorima: Diana Zalar* (96-98), *Antonija Balić Šimrak* (99-101), *Stjepko Rupčić* (102-103), *Literatura* (104-105), *(P)opis slikovnica* [s omotnim ilustracijama sve 32 slikovnice] (106-113).

Jednom je američki teoretičar dječje književnosti Perry Nodelman, želeći pokazati koliko griješimo smatrajući dječju slikovnicu najjednostavnijom formom knjige koju je uopće moguće ponuditi djetetu, raščlanio nasumce odabranu slikovnicu i pokazao kako se ta naizgled jednostavna forma razlistava u kompleksni tekst u kojem se pojavljuje na desetke kodova koje smo, mi odrasli, spremni smatrati prirodnom danošću iako je posve očito da su oni kulturno i povijesno uvjetovani. Tako Nodelman pokazuje kulturnu uvjetovanost od najjednostavnijih kodova, od toga kako držimo i listamo knjigu, do onih složenih, do toga kako promatramo crtež, što je sve ugrađeno u crtež: povijest perspektive, karikaturalnoga crteža, kako spajamo elemente slike i teksta itd. Suočivši nas sa svim onim na što nesvjesno računamo dok prostodušno pružamo djetetu slikovnicu, Nodelman nas pomalo i posramljuje. Odjednom previše očiglednim postaje naše arogantno neznanje dok samouvjereno govorimo o slikovnicama, najjednostavnijoj vrsti knjiga u dječjoj književnosti.

Autori knjige *Izlet u muzej na mala vrata* Diana Zalar, Antonija Balić Šimrak i Stjepko Rupčić učinili su nešto posve slično Nodelmanu: otkrili su, svojim istraživanjem muzejske slikovnice koja se također bila uzimala zdravo za gotovo, da nismo bili svjesni jednog velikog i zanimljivog istraživačkog područja.

Zadržimo se na trenutak na pripovjednim tekstovima. Kakav je odnos ilustrirane knjige i slikovnice? Često se kaže da je u ilustriranoj knjizi ilustracija podređena tekstu,